

Крюс Джеймс

Біографія

КРЮС, Джеймс (Kruss, James — нар. 31.05.1926, Гельголанд) — німецький письменник. Крюс — автор численних художніх творів для дітей у віршах і в прозі, сповнених фантазії, гумору, міфів і легенд. Крюс успішно продовжує традиції німецької літературної класики та романтизму в дитячій літературі. Його книги перекладені багатьма мовами світу. У 1968 р. Крюс був удостоєний медалі Г.Х. Андерсена за значний внесок у світову дитячу літературу. Головне своє завдання Крюс вбачав у тому, аби засобами літератури допомагати дітям опановувати світ у всьому його розмаїтті та познайомити їх з культурами інших народів. Тому письменник надавав великого значення перекладацькій праці. Він переклав німецькою мовою чимало дитячих книг із сербської, хорватської, польської, російської та інших мов світу.

Народився Крюс на маленькому кам'янистому острові у Північному морі — Гельголанді. Замолоду хотів стати вчителем, але війна перервала навчання. Уже після поразки фашизму йому вдалося здобути педагогічну освіту, але зайнявся він не вчителюванням, а написанням художніх творів для дітей. Матеріалом для його книг слугував власний досвід життя, ідеї просвітництва, громадянська активність, фантастичні сюжети. Крюс став професійним дитячим літератором; він вбачав у дітях гарантію порятунку гуманізму.

Своїм вчителем у літературі Крюс називає Е. Кестнера (1899—1974), теж удостоєного золотої медалі Г.Х. Андерсена в 1960 р. Саме Кестнер піддав гострій критиці ідеал "слухняної, славної дитини" — героя дитячої літератури ХГХ — поч. ХХст. — і створив новий тип героя: самостійного, впевненого в собі, розумного, контактного та небайдужого. Такого героя продовжував утверджувати в німецькій дитячій літературі й Крюс. Крюс ставив високі естетичні вимоги до художньої сторони дитячої книги. Для нього дитяча книга — це передусім повноцінний твір мистецтва, у якому виховні чи пізнавальні завдання підпорядковані художній логіці, а не навпаки.

Письменник стверджує, що всі книги, написані передусім з педагогічною метою, зазвичай зазнають художньої поразки, позаяк їхні автори не враховують того незаперечного факту, що з дітьми слід розмовляти не "мовою понять", а "мовою образів". "Я вважаю, — заявляє Крюс, — що в дитячих книгах педагогічна сторона повинна витікати із самої фабули та ситуації, з певної, наперед не передбаченої, майже неумисної необхідності. Той, хто працює не так, а навпаки, хто старається зліпити якусь історію, беручи за її стрижень ту чи іншу педагогічну тезу, має бути воістину генієм, щоб, незважаючи на це, написати добру книгу, має бути оповідачем такої сили таланту, щоб радість словесної творчості пересилила в ньому педагога". До таких винятків із правил він зараховує книгу С. Лагерлеф "Подорож Нільса з дикими гусьми", де природне обдарування письменниці переросло педагогічне завдання цікавого ознайомлення дітей з географією Швеції.

У якості найяскравішого прикладу перемоги мистецтва над моралізуванням Крюс наводив книгу Марка Твена "Пригоди Тома Соєра": "Ця книга, яка на перший погляд видається асоціальною, насправді людинолюбна книга письменника з великим серцем. Саме тому, що автор великий, сумніви педагогічного характеру, хочеш не хочеш, відпадають. Мимоволі капітулюєш перед повнотою світу, яку розкриває книга, бо ця повнота дає збагнути і відчувати всі сторони буття і зробити правильні висновки. Жива вода не лише зволожила русло пуританської моралі, а й заповнила його і вийшла з пуританських берегів. І це в так званій дитячій книзі".

Сам Крюс ніколи не вдавався у своїх творах до педагогічного напучування. Палітра дитячої поезії німецького автора надзвичайно багата. Але водночас його вірші, завжди веселі та дотепні, сповнені словесних ігор із римою, вчать дітей удосконалювати свою мову і пізнавати навколишній світ. Мова образів наповнює віршовані бесіди поета з дітьми. Автор виглядає у своїх віршах, ніби чорнильний чаклун, готовий перемішати все на свій добрий лад (вірш "Чорнильний чаклун"). Поет любить своїх беззахисних "героїв", готовий вибачити їм будь-які пустощі. Так, приміром, у вірші "Пісня розумної миші" героїня, розбивши тарілочку, не спихає своєї вини на кішку. При цьому вона самовпевнено заявляє: "Я миша. І що б там не було, мене не перехитруєш". Такою є й білочка у вірші "Ведмідь і білка". Неуважний ведмідь випадково, ненавмисне, відтоптав їй у лісі п'яту. Білочка фізно заявляє своєму кривдникові: "Знай: над собою нікому жартувати я не дозволю!" Ведмідь, приховуючи збентеження, змушений вибачитись, після чого білочка відпускає його на всі чотири сторони.

Крюс виходить зі своєї віри у притаманну дітям витонченість сприйняття світу. Він визнає їхнє право на власні норми життя, з незмінною повагою ставиться до дитячої фантазії, що захоплює його своєю сміливістю. Характерний його твір "Коли я був королем" ("Ich mochte einmal König sein", 1961), героєм якого є восьмирічний Клаус. Він менший і слабший за своїх ровесників, але уяви в нього вистачить на десятьох. Він уже ходить до школи, а школа розташована не в селищі Ліксенпліксен, де він мешкає, а в місті. І якщо хто-небудь гадає, що дорога із села до міста втомлива для малюка, той помиляється, позаяк, фантазуючи дорогою до школи, Клаус завжди переживає незвичайні пригоди. Ось на переїзді він уявляє собі, як мчить тундрою потяг, пальне закінчується, а за потягом женуться вовки. Клаус рятує пасажирів, спляючи замість пального всі свої шкільні підручники.

А в школі, на уроках старого вчителя Каберле, Клаус нерідко відлітає у своїх мріях ще далі. Якимось він перетворився у короля, Його Величність Клауса Ліксенпліксена. На білому коні, в супроводі охорони він в'їхав у місто, відмінив платний проїзд у потягах та міському транспорті для дітей, скоротив табличку множення й абетку. Але потім виявилося, що король занадто поквапився здійснити свої реформи, тому що без певних літер не можна написати деякі слова, а без окремих цифр — порахувати зарплатню та зважити цукерки.

Стає зрозумілим навіть немовляті, що дитяча фантазія інколи повинна мати свої межі, узгоджуватись із реальністю. Захищаючи право дітей на фантазію, Крюс пише:

"Фантазія може скаламутити дійсність, як воду, але вона може — і в цьому головна її перевага — зробити її прозорою... Оскільки фантазія дітей значно багатша, ніж фантазія дорослих, їх слід навчити правильно поводитися з цим прекрасним даром". Без фантазії закритий доступ читачеві у світ дитячої літератури, а завдання письменника — навчити дорослих і дітей правильно поводитися з нею.

У повісті "Мій прадідусь і я" ("Mein Großvater und ich", 1959) йдеться про те, як граються один з одним "великий хлопчик" і "маленький дорослий". Вони навперебій вигадують різноманітні історії, з допомогою яких хлопчик отримує уроки рідної мови. Ця гра знайшла несподіване продовження в іншій книзі Крюса: "Мій прадідусь, герої і я" ("Mein Großvater, die Helden und ich", 1967). Головною темою цього твору стають серйозні роздуми дорослого та дитини про подвиг і псевдогероїзм. Навряд чи треба нагадувати, наскільки актуальною була дана тема для дитячої німецької літератури, на сторінках якої впродовж багатьох століть утверджувався ідеал воїна-рицаря, перемога героя над зовнішнім ворогом.

Крюс намагається дати в цій книзі нове розуміння ідеалу героя в дитячій літературі. "Немає героїв з народження і героїв за фахом", — впевнено каже прадідусь. Він разом з автором цілковито заперечує тим, для кого подвиг — ремесло, особливо якщо це ремесло воїна. Важливими стають не зовнішня краса подвигу, а внутрішні причини його здійснення. В книзі піддаються переосмисленню подвиги античного героя Геракла. Зовні всі вони виглядають дуже ефектно, але при цьому якимось не надто береться до уваги, що подвиги здійснювалися за наказом нікчемного царя Еврісфея й тим самим виявлялися безглуздими та непотрібними. Подвиг задля подвигу безглуздий. Справжній подвиг, вважає Крюс, зовні виглядає найчастіше непретензійно. Справжнім героєм для автора є той, хто не схиляє голови перед брехнею, вміє відстояти свою думку, коли більшість думає інакше. Не фізична сила, а моральна досконалість подвигу має приваблювати молоде покоління.

Близькість до традицій народної казки, німецького романтизму і "виховного" роману Й.В. Гете виявляє фантастична повість Крюса "Тім Талер, або Проданий сміх" ("Timm Thaler oder das verkaufte Lachen", 1962). У повісті розказано історію бідного хлопчика з Гамбурга, котрий якимось у скрутну хвилину продав свій сміх торговцеві на ім'я Трох, що значить Чорт, якщо прочитати навпаки. Мотив угоди героя з нечистою силою — традиційний мотив німецької народної літератури.

У фантастичній повісті Крюса протиставлені одна одній сили добра та зла. Пан Трох — представник темних сил. Для нього все життя складається лише з таємної боротьби за акції з правом вирішального голосу. Він впевнений, що весь світ поділяється на панів і рабів, а різниця поміж людиною та звіром не така вже й велика.

Зовсім інших поглядів притримується хлопчик Тім Талер, котрий втілює сили добра. Світ акцій, контрактів, великих торгових угод для нього не важливий, навіть неприємний. Він важко сприймає втрату власного сміху, який означає для нього внутрішню свободу. Врешті-решт, Тім Талер разом зі своїми друзями перемагає сили зла; до нього повертається сміх. "Хто сміється, той спасений", — стверджує англійське

прислів'я. На думку маленького героя, сміх відрізняє людину від звіра, адже тільки людина вміє сміятися.

Історія з проданим сміхом виявилася необхідною для внутрішнього розвитку Тіма, який збагнув, "що коло замкнулося, що він ніби рухається по спіралі й зараз перебуває наче знову біля витoku шляху, лише на декілька витків вище". Так у дусі "виховного" роману Гете закінчується фантастична повість Крюса.

Книги Крюса — це добрі, світлі книги. Вони допомагають дітям замислитися над тим, якими ж вони мають вирости, аби світ став кращим. Дитяча література для Крюса — справа величезного суспільного значення. Автор чуйно розуміє художню специфіку дитячої книги, вміє змусити замислитися над найсерйознішими проблемами сучасного життя.

Українською мовою окремі твори Крюса переклали Є.Горева, Г. Кирпа та Ю. Лісняк. Є. Стеквашов